

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 2. kötet
Том VIII, № 2
Volume VIII, № 2

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

2009/2
VIII. évfolyam, 2. kötet / Том VIII, № 2

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Csernicskó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-78-2

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Történelem

ORBÁN LÁSZLÓ: Nemzet- és nacionalizmuselméletek	7
BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA: Nacionalizmus és történetírás. Az ukrán történelemformálás hatása a nemzetté válás folyamatában	17
LUKÁCS ATTILA: Kárpátalja magyar–magyar kapcsolatainak alakulása. 1989–1994	35
SZAKÁL IMRE: Magyar ellenzékiesség Podkarpatszka Ruszban 1919 és 1938 között. Pártprogramok és érdekérvényesítés	49
MOLNÁR FERENC: A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben	61
SZÉKELY GUSZTÁV: Ugocsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében	73
HOMOKI DIANNA: Rákóczi hadseregének társadalmi helyzete	91

Pedagógia

ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті	97
BERECZKY GYÖRGY: A nemzetiségek helye és szerepe a szovjet iskolai történelemoktatásban a <i>Szovjetunió története</i> című tankönyvek alapján	107
HEVESI TIBOR: Dinamikus geometriai szerkesztések mértanórán	115
LECHNER ILONA: <i>Altersspezifische Merkmale des Fremdsprachenerwerbs und Fremdsprachunterrichts</i>	125
ÁDÁM ERZSÉBET: A zenei nevelés helye és szerepe a pedagógusi munkában	137

Nyelvészet. Irodalom. Művelődés

MÁRKU ANITA: Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében	145
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language Learning Strategies used by Monolingual and Bilingual Students in Transcarpathian Secondary Schools	163
DR. ILONA HUSZTI: How can a language learner be successful in second or third language acquisition?	177
AGNES G. HAVRIL: The past and present periods of English for Special Purposes teaching and testing in Hungary	187
GAZDAG VILMOS: Nyelvi attitűdök és az interferencia kérdései Vadastanya ukrán/ruszin nyelvű lakossága körében	199
BÁRÁNY BÉLA: Традиции «Войны и мира» А. Н. Толстого в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба»	215
CSEH GIZELLA: A magyar népszínmű XIX. századi művelődéstörténetének vázlata	229

Egyház(történet)

ORBÁN MARIANNA: Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936–1947)	239
GERENDELY BÉLA: Egyházi felekezetek Tiszakeresztúrtban	245

Epidémia. Vízvizsgálat. Régészet. Logisztika

DANCS GYÖRGY: Az 1831-es kolerajárvány és Perényi szerepe az ellene folyó harcban	253
CSOMA ZOLTÁN–HADNAGY ISTVÁN: A felszíni és a felszín alatti vizek nitráttérhelése Makkosjánosi községben és környékén	265
РАЦ А.Й.: Закарпатські обсидіани: міфи та реальність	273
PATAKI GÁBOR: Kárpátalja logisztikai szerepköre és fejlődési stratégiái	279

<i>Eseménynaptár</i>	300
-----------------------------------	-----

MOLNÁR FERENC*

A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben

Rezümé Tanulmányom a máramarosi határvidék hadászati problémáit vizsgálja az 1849. évben. Az itt szolgálatot teljesítő honvédek a Kazinczy Lajosról elnevezett 19. hadosztály kötelékébe tartoztak. Máramaros határvédelmét ellátó katonák, többségében a Kazinczy-hadosztály 1. dandárjában voltak besorozva. Munkám ez utóbb nevezett csapategység történetét elemezve foglalkozik az 1. dandár katonáinak hadi életével és problémáival, illetve a helyi ruszinok szabadságharcral kapcsolatos tevékenységeivel. Kutatásom anyagát azok a levéltári dokumentumok képezték, amelyek a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlegének 1000. fondjában találhatóak.

Резюме Стаття дає огляд і військові проблеми території Марамароша, який знаходиться на кордоні Угорщині. Хонведи, які тут служили, належали до 19. дивізії імені Лайоша Казинці. Солдати, які захищали кордон Марамароша, у більшості служили у 1. бригаді дивізії Казинці. Моя робота розглядає військове життя і проблеми першої бригади та діяльності міських русинів під час угорської боротьби за свободу. Мої дослідження базуються на документах, які знаходяться у 1000. фонді Березівського відділення Державного Архіву Закарпатської області.

Az 1848/49. évi magyar forradalom és szabadságharc történelmünk egyik legnagyobb jelentőségű eseménye volt. Magyarország-szerte olyan politikai és harci események, fordulatok történtek ekkor, amelyek értéke ma is érezteti hatását. E két év során indult meg az a megállíthatatlan reformmozgalom, amely a Habsburg-önkéntelen keresztül mind politikai, mind pedig harci sikon igekezett utat törni magának.

A forradalmi nemzedék lavinája megállíthatatlannak tűnt. Országszerte jelentkeztek harcra azok a magyar hazafiak, akik ráéreztek a szent ügy fontosságára. Nem volt ez másként az akkori Máramaros vármegyében sem.

A 19. honvédhadosztály rövid története

A fent említett megye a Kárpátokban húzódó magyar-galíciai határszakasz mentén terült el. Az itt állomásozó határőrcsapatok történetébe nyújt betekintést a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlegén található 1000. levéltári fond, amely egyben a 19. honvédhadosztály 1. dandárjának iratait is tartalmazza. Ebből a dokumentumgyűjteményből fontos adatokat tudhatunk meg a térségben szolgálatot teljesítő honvédosztagokról.

Magyarországon a hadseregszervezés teljes lendülettel Jellasics hadainak kiverése után indult meg, amikor 1848 októberében nyilvánvalóvá vált, hogy előbb-utóbb számolni kell a császári-királyi csapatok fő erőinek támadásával¹. 1848. szeptember 27-én a magyar kormány 16 honvédzászlóalj felállítását rendeli el. Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros ezen utasítás értelmében a 21. honvédzászlóaljba küldte újoncait. Az utóbb nevezett katonai egység parancsnokává gr. Dessewffy

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakos, 5. évfolyamos hallgatója.

¹ KEDVES, 1992, 8. o.

Károly őrnagyot nevezték ki, de helyét nem foglalta el. Így november 29-től Martiny Frigyes lett a parancsnok, aki e tisztségét 1849 nyaráig töltötte be².

1848 végén –1849 elején a mai Kárpátalja területén állomásozó csapatok fő funkciója a határvédelem volt. Például 1848 decemberében a 21. és 22. honvédszászlóaljakat a Vereckei-hágó védelmére rendelték ki. Hasonlóan a 22. honvédszászlóalj őrizte novemberben Máramaros határát Rapaics Dániel vezetésével. Ugyancsak e határ védelmének céljából lett elrendelve a Máramarosi Önkéntes Zászlóalj megalakítása, amelynek feladatával Várady Gábor lett megbízva. Utóbbiból alakult meg a 105. honvédszászlóalj³.

Meg kell említeni, hogy a szabadságharcban szolgáló alakulatok 1848 őszén és telén ad hoc jelleggel alakultak meg az országnak a belső lázadások⁴ és külső támadások által veszélyeztetett részein. Északkelet-Magyarország védelmét az I. magyar hadtest⁵ látta el. Megalakulásában fő szerepet játszott a lengbergi főhadparancsnokságból induló gr. Franz Schlik altábornagy támadása.

A 19. hadosztály megalakulásának fő oka – az I. magyar hadtesttel összhangolva – a határvédelem volt. Ezt mind a szakirodalom, és mind az 1000. fond iratai alátámasztják; illetve tudósítanak a Galíciában állomásozó Barco tábornok által vezetett 4. Deutschmeister ezred 1. zászlóaljához tartozó ellenséges, a levéltári iratokban „oros” vagy „muszka” csapatoknak nevezett egységek betöréséről.⁶ Ezek a lokális jellegű támadások Máramaros vidékét főként 1849 telén és tavaszán érték. A magyar hadügyminisztérium a fent nevezett galíciai támadások ellensúlyozására és a Zempléntől Máramarosig terjedő határszakasz védelmére elrendelte a 19. hadosztály két dandárjának megalakítását. Az 1. dandár parancsnoka Zurics Ferenc, a másodiké Lázár Vilmos lett. Míg előbbi 1849. február 13-tól a Szatmár-Ugocsa-Máramaros megyében levő csapatok (dandár) parancsnoka lett, addig Lázár Zemplén, Bereg és Ung határait őrizte. A két parancsnoknak teljhatalma volt az alakulataik felett⁷.

A 19. hadosztály 3. és 4. dandárjáról az alábbi – általam felkutatott – levéltári dokumentum tudósít: *„Debreczen, April 16^{án} 1849. Kassán felállítatik a 19^{dik} hadosztály 3^{dik} és 4^{dik} dandárja; a főparancsnokság ez egész hadosztály felett á magos kormány által Bikkesy alezredes urra bízott. Ez intézkedés legkevésbé sem másítja önnek utasítás szerinti állását; csak köteles leend ezentúl őrnagy ír félhavonként a létszám és az elhelyezkedési kimutatást mondott hadosztály parancsnokságának beküldeni⁸.”* Az irat által említett Bikkesy-Heinbrucher Alajost 1849. április 25-én ezredessé léptették elő. Május végén pedig a függetlenségi nyilatkozattal Londonba küldték, ahol azonban az angol kormány nem fogadta⁹.

² FAKÁSZ M.–FAKÁSZ J., 2002, 20–21. o.

³ FAKÁSZ M.–FAKÁSZ J., 2002, 40–44. o.

⁴ Máramarosban ilyen jellegű lázadások voltak a román ellenszegülők megmozdulásai. A lázadások megfékezésére és megelőzésére 1848. augusztus 24-én a román származású Mihályi Gábort nevezték ki kormánybiztosnak (FAKÁSZ M.–FAKÁSZ J., 2002, 21–23. o.; HERMANN, 1998, 35. o.)

⁵ Az I. magyar hadtest története az alakulástól a fegyverletételig több jól elkülöníthető szakaszra tagolható. Ezt megelőzően az I. magyar hadtest is különböző neveken szerepelt, illetve 1848. december közepéig azzal nem is rendelkezett. Ebben a kezdeti időszakban leggyakrabban „Pulszky-hadtestként” emlegetik. 1849. január közepéig terjedő időszakban több elnevezéssel is szerepel a hadtest. Leggyakrabban a „Felső-magyarországi mozgó hadsereg”, illetve az „északi mozgó hadsereg néven”. 1849. január közepétől a februári sorszámozásig a hadtest „felső-tiszai” jelzővel szerepel.

⁶ FAKÁSZ M.–FAKÁSZ J., 2002, 40–44. o.; CSATÁRY, 1999, 47–50. o.

⁷ FAKÁSZ M.–FAKÁSZ J., 2002, 44–47. o.

⁸ 1000. fond, 1. opisz, 30, jegy.hr. (1849. ápr. 16, Magyar Hadügyminisztérium, Debrecen)

⁹ BONA, 1987, 113. o.

'49 nyarára a Felső-Magyarországon harcoló erők már önálló hadsereget képeztek. Ide tartozott az előbb említett felső-magyarországi hadtest, a lengyel légió, valamint a Munkács központtal szerveződő, Kazinczy ezredes vezette 19. (tartalék) hadosztály. Parancsnoka Dembinski, majd Wsocki volt. A felső-magyarországi hadtest és a lengyel légió az oroszok elől visszavonulva a Duna–Tisza közén egyesült a tartalék hadtesttel, és annak parancsnoka Perczel tábornok alárendeltségébe lépett. Így jött létre a Tiszai hadsereg¹⁰.

Zurics 19. hadosztály szervezését május 29-től már alezredesi minőségben látta el¹¹. Zurics Ferenc dandárparancsnok mellett a 19. hadosztály további szervezésében fontos szerepet játszott a vértanúhalált halt Kazinczy Lajos is, akit június 2-ától a Máramaros, Bereg és Ung vármegyék területén állomásozó összes haderő parancsnokává neveztek ki. Kazinczy fő feladata az volt, hogy a 19. hadosztály szervezési munkálatait kellőképpen ellássa. Ámde még mielőtt a szervezés munkálatai kellőképpen előrehaladtak volna, az oroszok átkeltek a Tiszán, s ezzel lehetetlennek tűnő helyzetbe hozták Kazinczyt¹².

Június 30-án a 19. hadosztály parancsnoka Bemhez fordult, s felajánlotta hadosztályát az erdélyi hadsereg támogatására. Bem visszautasította ezt a segítséget¹³, s parancsba adta Kazinczynak, hogy az oroszok háta mögött igyekezzen zavart kelteni. Július 15-én egy újabb parancs Knezich hadtestéhez csatolta a 19. hadosztályt. Egy héttel később Kassa esetleges megszállására utasítja Mészáros. Se ebből, se abból nem lett semmi.

Végül 1849. augusztus 6-án a Kazinczy-hadosztály otthagyja Munkácsot, hogy Erdélybe vonulva egyesüljön Bem seregével (ezt a parancsot Görgey hozta). De már késő volt, mert Lüders előrenyomult Segesvár irányába, s eme tettével megghiúsította Bem terveit. A lengyel–magyar szabadsághős július 31-ei veresége után Nagyszében felé fordult, s így többé nem is találkozhatott Kazinczyval.

Kazinczy távozása után a Felvidéken csupán Rembowski őrnagy különítménye maradt, amelyet augusztus 15-én Ungvárnál vert szét Szelvan orosz vezérőrnagy.

Kazinczy Lajos megfosztva attól a lehetőségétől, hogy Bem seregével egyesülhessen, Nagybányán és Désen át Zsibóra húzódott. A világosi fegyverletétel hírére az erdélyi hadsereg hozzá csatlakozott maradványaival (Gál Sándor vezette csapat), itt tette le a fegyvert a cári csapatok előtt. Habár a haditanács Görgey utasítására augusztus 24-én Zsibónál belement a fegyverletételbe, de a csapatok többsége azonban fogta magát és egyszerűen hazament. Így alig párszáz katona és tiszt tette le a fegyvert Grotenhjelm csapatai előtt. Ezzel az utolsó mozgó magyar haderő is kapitulált.

A sors nem volt kegyes Kazinczyval – Aradon golyó általi halálra ítélik és kivégzik¹⁴.

Kazinczy szervezőmunkájának eredményeként 1849. július közepén, a legnagyobb létszám idején, a 19. hadosztály az alábbiakból állt:

- 20 főtiszt (1 ezredes, 2 alezredes, 16 őrnagy és 1 őrnagyi beosztású százados);

¹⁰ BONA, 1998, 20–23. o.

¹¹ BONA, 1987, 344. o.

¹² Hadtörténelmi Közlemények, 1941, 246–247. o.

¹³ FAKÁSZ M.–FAKÁSZ J., 2002, 70–71. o.

¹⁴ HERMANN, 1998, 49. o.; Hadtörténelmi Közlemények, 1941, 258–261. o.; KORÁNYI, 1861, 165–184. o.; PÁSZTOR, 1979, 83–85 és 94–116. o.; FAKÁSZ M.–FAKÁSZ J., 2002, 71–75. o.

- 7100 honvéd;
- 27 löveg.

Munkám során főleg az előzőleg említett hadosztály 1. dandárparancsnokságának szálláshelyére (Máramarosszigetre) beérkező katonai jelentéseket, értesítéseket, parancsokat, kimutatásokat stb. dolgoztam fel abból a célból, hogy rávilágítsak a máramarosi határvidék és a 19. hadosztály hadászati problémáira. Emellett igyekeztem bemutatni azokat a tényezőket, amelyek kihatással voltak az itteni csapatok hadászati és mindennapi életére.

A galíciai ellenség által teremtett fenyegetettség és konfliktusok

1849 elején a máramarosi határvidéken szolgálatot teljesítő magyar csapatok számára az egyik legégetőbb probléma az volt, hogy nem rendelkeztek hiteles információkkal a Galiciában állomásozó ellenséges erőkről. A zord természetföldrajzi viszonyok és a korlátolt hadműveleti lehetőségek következtében az ide berendezkedett határőrök nem minden esetben tudták nyomon követni az ellenfél hadmozdulatait, s ami ennél is fontosabb, hadászati céljait.

Az általam felkutatott iratok alapján kijelenthető, hogy az ellenségről való hírszerzés céljának feladatát a magyarok úgy próbálták megoldani, hogy felderítő csapatokat küldtek Galícia vidékére. Ilyen okból parancsolta meg Utassy százados Meskó Vince őrmesternek és 25 honvédnek, hogy *„addig előre nyomuljon, még tsak az ellenség előőreire nem talál, avagy ellenséges czirkálókkal öszve nem jön... , mely utóbbi esetben is ha lehetséges azokat megtámadni, és elfogni”*¹⁵. A levélből megtudhatjuk, hogy az őrmester a galíciai oldalon találkozott az ellenség erőivel: *„á midőn ezen által hatolt mint egy fél ora járásnyira, egy nagy távolságra 4 emberből álló őrzőrajtot látott, melly is, hogy őt embereivel előre nyomulni észrevett, azonnal futásnak eredett, ’s egy hegyre szaladt, és onnét puskázni keztek, erre á midőn tovább előre nyomult, azonnal mint egy 30 emberből álló ellenség előre nyomult, mire ő embereivel csatározni kezdett”*. A hírszerző csapat igazán hasznos adatokat nem szerzett az ellenfél csapatáról, mivel *„az ellen jobbra és balra az erdőbe huzodott”*.

A fent említett jelentésből kiderült, hogy a természetföldrajzi viszonyok („szüntelen erdő”, magas hegyek) komoly akadályt jelentettek a határ másik oldalán tartózkodó ellenség felderítésében. Ha azonban a térség fő problémájának (máramarosi határvidék megvédése) szempontjából közelítjük meg a témát, akkor viszont a hegyvidéki jelleg természetes védőrendszerül funkcionált, azaz meg tudta gátolni a nagy csapatmozgásokat, mind az ellenség, mind pedig a magyarok részéről.

Az ellenségről való hiteles információ hiánya a magyar csapattisztek körében sok téves elképzelésnek adott teret. Ezeknek a megcáfolása céljából indult útnak június 7-én Kékessy őrnagy. A 19. hadosztály parancsnokságához címzett jelentésének főbb pontjai:

- Máramaros megye nem az a hely, amely alkalmas nagyobb csapatok felvonulására;
- ennél fogva alaptalanok azok a meggyőződések, amelyek a vármegye

¹⁵ 1000. fond 1opisz 2.jegy. hr., 67. o. (Utassy százados, Borsza, 1849. jún. 7.)

ellenség általi teljes bekerítéséről szólnak. Például Bangya őrnagy Zurics Ferentől kéri, hogy minden egyes ellenséges betörésről értesítse őt, mert „könnyen bekeríthenek”¹⁶;

- ugyancsak lehetetlen volt az ellenség utánpótlásának megszervezése is, „mert tudni való, hogy a bekerítőknek egy kis eledellel és lőszerrel is ellátva kell lenniök”¹⁷ – írta Kékessy.

Figyelembe véve Kékessy tudósítását, elmondható, hogy a magyar határvédelem egyik nagy hiányossága az volt, hogy miközben folyamatosan számoltak a „muszka veszéllyel”, addig nem zárták ki annak a lehetőségét, hogy egy nagy létszámú ellenséges csapat a máramarosi domborzati akadályokból kifolyólag képtelen arra, hogy e megyében hatékony és az ő számukra biztonságos hadmozdulatokat hajtson végre. És ha ehhez még hozzávesszük Paszkievics orosz hadvezér a perzsák és a lengyelek ellen előzőleg már tökélyre fejlesztett hadi taktikáját – melynek lényege, hogy seregét folyton egy tömegben tartva vonultatta előre, közvetlen nyomában az utánpótlással, ami által elkerülte csapata megosztását –, akkor kijelenthető, hogy az orosz tábornagy érthető okokból nem kockáztatta meg a máramarosi benyomulást, hanem helyezett inkább főseregét az Északi - és a Keleti-Kárpátok legalacsonyabb pontján, a Dukla-hágón (520 m) át vezette magyar területre.¹⁸

A duklai betörést a legmarkánsabban azonban az a tény határozta meg, hogy a Magyarországnak ezen szorosnál elterülő része esett a legközelebb ahhoz az orosz fennhatóság alá tartozó lengyel területhez, ahol Paszkievics seregeinek zömét összpontosította.

Május 10-én érkezett meg az első jelentés arról, hogy Krakkó környékére 80 000 főnyi orosz sereget várnak¹⁹. A következő napokban egyre újabb és újabb hírek érkeztek a fenyegető orosz beavatkozásról. A magyar kormány számolt ezzel a veszéllyel, hiszen 1849 január–márciusában Erdélyben már harcoltak orosz erők. Ez azonban nem hivatalos segítségadás volt. 1849 május közepén viszont nyilvánvalóvá vált, hogy I. Miklós orosz cár hivatalosan fog fegyveres segítséget küldeni Ferenc József császár megsegítésére és a magyar függetlenségi harc elfojtására²⁰.

A magyar határőrcsapatok hadászati problémái

A máramarosi határvonal védelme bonyolult feladat elé állította az ott állomásozó magyar katonaságot. A megye területére kirendelt csapategységeknek szembe kellett nézni a régió zord természetföldrajzi viszonyaival és ahogy már említve volt, olykor az ellenséggel is.

A portyázó orosz-osztrák katonák ellen csak úgy lehetett volna hatékony határvédelmet folytatni, ha e vidékre a megye viszonyaihoz legjobban alkalmazkodó csapategységekből optimális létszám állt volna rendelkezésre. A Magyarország peremvidékén lévő Máramarosban azonban sokszor még a megfelelő fegyveres

¹⁶ 1000. fond 1. opisz 7 jegy. hr., 67. o. (Bangya, Hársfalva, 1849. jún. 11)

¹⁷ 1000. fond 1. opisz 5. jegy. hr., 37. o. (Kékessy őrnagy, Rahó, 1849. jún. 11.)

¹⁸ Pallas Nagylexikon. Interneten: <http://www.pallaslexikon.hu/pallas/lpext.dll/Infobase/68a588/158489?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>

¹⁹ Barta, 1955, 263. o.

²⁰ Gyalólkay, 1931.

osztagok és tüzérségi erők is hiányoztak. Mihályi Gábor Kőrösmező helyzetével kapcsolatban a következőket írta Zurics Ferencnek: „...felkérem á Dandár Parancsnokságot rögtön vagy két századot Huszth tájékáról oda küldeni valamint á Huszthon lévő fél ágyú üteget is”.²¹ Hasonlóképpen vélekedik Kőrösmező helyzetéről Kékessy őrnagy, aki június 11-én így tájékoztat: „Legveszedelmeszebb helyzetbe vagynak á Kőrösmezőiek, azt tudjuk már régóta de azon nem lehet segíteni, és csak az egy oha jto lenne, hogy legalább Luchi fél és Raho egy századdal megrakva lenne...”²²

A máramarosi-galíciai határvonalon a gyors rajtaütések, portyázások elke-rülése, illetve az információszerzés szempontjából igen sokat jelentett a mobilitás. Ennek fontosságára egy június 3-ai Borsabányát és Viso környékét érő ellenséges támadás hívta föl Utassy Károly százados figyelmét. Levonva a megfelelő következtetéseket a százados az alábbi kéréssel fordult a dandárparancsnokhoz: „Ezen-nel kérem á Hadfőparancsnokságot sziveskedjen mielőbb legalább 24 huszárokat ide rendelni, mivel azok elkerülhetetlenül szükségesek lennének elővigyázatra.”²³

A határ védelme szempontjából az sem volt mellékes, hogy az azt védő ka-tonának ne tévedjenek el a számukra ismeretlen vidéken. A honvédek hegyi vezet-sének fontos feladatát a kalauzok látták el, akiket főként a helyi erdészekből és pásztorokból toboroztak. Ahogyan az Máramarosban lenni szokott, ezen speciális csapategység megszervezése sem ment problémamentesen.

Garamb János máramarosi kincstári igazgató 1849. június 26-án levelet címzett Mihályi Gábor főispán-kormánybiztosnak. Ebben tanúskodik arról, hogy a kincstári uradalomból négy erdőtiszt lett besorozva Zurics Ferenc alezredes kö-telékébe²⁴. A kőrösmezői, rahói, visói és királymezői erdő- és számtartó tisztségek kerületeiből azonban a sürgős erdőkezelési munkák miatt nem volt nélkülözhető több erdőfelügyelő és kincstári munkás, ezért a szükséges „kalauzi” szolgálatok teljesítésére inkább a visói határ melletti havasok birtokosait, és ezek juhászait ajánlotta Garamb. A végső szó Mihályi Gáboré volt, s e szerint honvédek hegyi vezetését ellátó kalauzok a kőrösmezői, királymezői és a szigeti erdő- és számtartó kerületekből kerültek ki, összesen 24 fő²⁵.

A megye területén szolgálatot teljesítő csapatok közül fontos megemlíteni még a vadászosztagok hiányát. Az utóbbi probléma megoldására Asztalos szá-zados az alábbi ötlettel állt elő: „Méltóztatna á hadparancsnokság ki eszközölni azt, hogy ezen határszéli helységben egy állandó vadászcsapat alakítassék, mind fiatal, nőtlen, egyénekből, kik föl fegyverzendők lennének, 's rögtön ugy á töltésbe, mint lövésbe, 's hadi taticába gyakoroltassanak...szerintem ezen egyének 15. év-től 18ig lennének kiszemelendők – Kőrösmező, Borkut, Bilin Votsi, Bogdán, Luhi és Rahó helységekbul...”²⁶

Asztalos százados felvetése hasonlít ahhoz az osztrák katonaiskolákban nagy hatékonysággal alkalmazott oktatási módszerhez, amelyet a birodalom különböző részeiből érkező osztrák, cseh, magyar, szerb stb. fiatalok is kaptak. A birodalmi katonaiskolákban ugyanis a különböző nemzetiségekből kikerülő ifjak a korszerű hadviselés tananyaga mellé részesülni voltak kénytelenek a bécsi udvar által

²¹ 1000. fond 1. opisz 2. jegy. hr., 22. o. (Mihályi kormánybiztos, Máramarossziget, 1849. ápr. 2.)

²² 1000. fond 1. opisz 5. jegy. hr., 37. o. (Kékessy őrnagy, Rahó, 1849. jún. 11.)

²³ 1000. fond 1. opisz 2. jegy. hr., 61. o. (Utassy Károly százados, Borsa, 1849. jún. 4.)

²⁴ 1000. fond 1. opisz 6. jegy. hr., 1-2. o. (Garamb kincstári igazgató, Máramarossziget, 1849. jún. 26.)

²⁵ 1000. fond 1. opisz 6. jegy. hr., 3. o. (Mihályi kormánybiztos, Máramarossziget, 1849. jún. 28.)

²⁶ 1000. fond 1. opisz 4. jegy. hr., 49. o. (Asztalos százados, Kőrösmező, 1849. jún. 6.)

ösztönzött osztrák asszimilációs politikából is. Mivel ez utóbbi célokat a Habsburg Birodalom területén működő katonaképző tanintézetek igencsak sikeresen teljesíteni tudták, ezért elképzelhető, hogy ezek inspirálták Asztalos javaslatát.

Az effektív határvédelem fontos tényezői a lőfegyverek. Az általam felkutatott iratok bizonyítják, hogy vizsgált vidékünkön a fent említett harceszközök mind mennyiségileg, mind pedig minőségileg is kifogásolhatóak voltak.

1849 első tavaszi hónapjának utolsó napján Amann százados egy lehetséges ellenség általi betöréstől aggódott.²⁷ Aggodalma annál is inkább megérthető volt, mivel a Rahói-völgy védelmére kirendelt 50 vadász „*többnyire rossz fegyverrel vannak ellátva*”. A máramarosi fegyverhiány fő problémáját Mánn József kormánybiztos szavaival foglalhatnánk össze a legjobban: „*s a hit van is löni nemigen tudnak*”²⁸.

Igen szokatlan kéressel fordult Várady őrnagy Zurics Ferenc dandárparancsnokhoz: „*A hétfői ünnepélynél kikeléstől méltóztassék e Zászlóalybeli 5^h századot fölmenteni mert: ... Fegyvereik csak a gyakorlatnál használhatók, 's illy ünnepélynél csak botrányt okoznának.*”²⁹ Talán nem kell kommentárt fűzni ahhoz a tényhez, ami az előző iratból is kitűnik: a 19. hadosztály 1. dandárparancsnokságának főhadiszállásán állomásozó csapatok fegyverei minőségileg kifogásolhatóak voltak.

Nagyon tanulságos Theodorovics Antalnak a novoszelicai támadás kapcsán küldött helyzetjelentése³⁰. Az ő általa összefoglalt veszteségekkel az alábbi táblázat révén ismerkedhetünk meg:

1. táblázat. A katonai-felszerelési cikkek mennyiségeinek változása a Máramarosi Önkéntes Zászlóalj 2. századánál

	Lőfegyver	Reklí	Bakkants	Sapka	Nyakraváló	Ing	Gatya	Dolmány
<i>A 2. század alakulásánál által vett</i>	188	121	150	200	200	440	440	190
<i>Ebből a szökötteknél, elfogottaknál, elesetteknél oda maradt</i>	69	64	41	88	85	183	192	40
<i>Maradt a századnál</i>	91	54	109	112	115	257	248	150
<i>Az által vételnél pedig találtatott</i>	79	54	109	112	115	257	248	150
<i>s így össze hasonlítva a bevétellel több</i>	”	”	”	”	”	”	”	”
<i>Kevesebb</i>	12							

A I. táblázatot elemezve látható, hogy egy-egy csatározásnak a magyar hátőrőrszervezetek számára drasztikus következményei lehettek.

²⁷ 1000. fond 1. opisz 1. jegy. hr., 33. o. (Amman százados, Rahó, 1849. márc. 31.)

²⁸ 1000. fond 1. opisz 2. jegy. hr., 13. o. (Mánn kormánybiztos, Kalocsa, 1849. márc. 22.)

²⁹ 1000. fond 1. opisz 4. jegy. hr., 44. o. (Várady őrnagy, Máramarossziget, 1849. máj. 5.)

³⁰ 1000. fond 1. opisz 24. jegy. hr., 11. o. (Theodorovics térparancsnoksági segéd, Huszt, 1849. ápr. 7.)

A máramarosi egységek elégtelen fegyverellátottságára mutat rá egy június 3-ai Zurics Ferencnek címzett levél³¹: *„Képtelen vagyok két dologba folyamodni önhöz. Egy pár nap múlva az egész fegyvergyártás meg fog állni, köszörűkő hiánya miatt..., éppen oly akadály az öntött acél hiánya.”* Tehát a fegyverellátottsági probléma egyik oka, magának a gyártási alapanyagoknak a hiánya volt, amelynek következtében szünetelt a fegyvergyártás, így gyengült az itteni osztagok harci potenciálja.

A fegyverek mellett a katonák öltözékei sem álltak rendelkezésre a megfelelő mennyiségben, illetve kifogásolható volt azoknak minősége is. Utóbbival kapcsolatban a legtöbb jelentés, panasz a bakancsok és a nadrágok állapotára és vagy hiányára érkezett.

Amann százados Rahóról küldött levelében a bakancsok rossz állapota miatt a szüntelen meneteléseket és a téli időjárást tette felelőssé. Véleménye szerint ilyen körülmények között egy lábravaló legfeljebb egy hónapig tarthat ki³². Hasonló panaszt nyújtott be a vucskómezői tábor századosa is a dandárparancsnokhoz: *„...a századnak kétharmad része van rossz bakkancsokkal ellátva”*³³.

A minőséget tekintve a nadrágok sem volt sokkal jobbak. *„...a vízenyős-köves vidéken bakkancsaik valamint nadrágjaik nagy részben kijavíthatatlanul haszonvehetetlenné váltak”* – tudósított a 22. honvédszászlóalj őrnagya³⁴. 1849 júniusának elején ugyanilyen problémákkal küzdött Tisotzky százados huszár-csapata is: *„Á fenn említett század alázatos jelentését teszi, hogy embereiről már á hirtelen 's mindenféle rosztokból elkészült nadrágok annyira elnyöttek, hogy rövid idő múlva á legénység nadrág nélkül lészen”*³⁵.

A rossz alapanyagon kívül a nadrágok minőségének az idő szorítása sem kedvezett, mivel ezeket „hirtelen” készítették el.

A helyi ruszinok és a magyarok szabadságharca

A határőrség feladatát ellátó magyar csapatoknak tekintettel kellett lenni az ott élő, többségében ruszin nemzetiségű lakosságra. Mivel Máramaros vidéke etnikailag vegyes összetételű terület volt, ezért itt előnyt jelentett, ha valaki beszélt a helyi nemzetiségek nyelveit.

Május 6-án Eugesszer József főhadnaggyá való kinevezési kérelmét így indokolta meg: *„mit annyival inkább bátor vagyok kérhetni, mivel á nevezett zászlo alynál elő forduló orosz, oláh, és toth nyelveket beszélem, és értem, azoknak betanításba hasznosan felléphetek”*³⁶. Eugesszer itt említést tett a helyi nemzetiségiek határőrökként történő alkalmazásának lehetőségéről. Az kétségtelen, hogy az ottani lakosságból toborzott egyes osztagok (pl. kalauzok) nélkülözhetetlenek voltak a megye határvédelme szempontjából. A kérdés csak az, hogy a nem magyar ajkú lakosság és a belőlük toborzott katonaság lojális tudott és akart-e lenni a magyar szabadságharchoz.

³¹ 1000. fond 1. opisz 24. jegy. hr., 125. o. (Kabola Poljana, 1849. júl. 3.)

³² 1000. fond 1. opisz 5. jegy. hr., 2. o. (Amann százados, Rahó, 1849. márc. 31.)

³³ 1000. fond 1. opisz 7. jegy. hr., 68.o. (Mattheides százados, Vucskómező, 1849. jún. 17.)

³⁴ 1000. fond 1. opisz 24. jegy. hr., 59. o. (Mészely őrnagy, Máramarossziget, 1849. máj. 22.)

³⁵ 1000. fond 1. opisz 24. jegy. hr., 76. o. (Tisotzky százados, Máramarossziget, 1849. jún. 2.)

³⁶ 1000. fond 1. opisz 3. jegy. hr., 15. o. (Eugesszer József, Huszt, 1849. máj. 6.)

Ha a ruszinok elit rétegébe tartozó görög katolikus papság helyzetét vizsgáljuk meg, akkor elmondható, hogy ők támogatták a magyarok szent ügyét. 1849. május 17-én Kossuth Lajos is elismerte a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegyében (Máramaros, Bereg, Ung, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs, Hajdú és Zemplén megyék) szolgálatot teljesítő papság hazafiasságát³⁷. A szabadságharc leverése után pedig az osztrák reakció az egész egyházmegyében nem tudott magának ruszin mártírelkészt találni.³⁸

A magyar katonai vezetésnek kétségtelenül szüksége is volt ezekre a papokra, akik főként a görög katolikus többségű alakulatoknál próbálkoztak meg a kohéziós szint növelésével. Így ír erről a Máramarosi Önkéntes Zászlóalj őrnagya: „E nagy részint görög catholica vallásu zászlóalynál lévén e nép fő öszve tartó kapcsa – egy lelkész nélkülözhetetlen.”³⁹

A helyiekből verbuvált katonák azonban hadászatiilag nem voltak problémamentesek. Mandits százados április 3-án egy verhovinai csatározás után jelentette Zurics dandárparancsnoknak, hogy a máramarosi gerilla csapatban szolgáló helyi lakosság „e vidékre nem alkalmaztathatnak czélszerűen, mert az egész megyebéli lakosokkal rokonságra vagynak és ilyen csapatnak rokonai és ismerősi ellen sikeresen harcolni nem is lehet.”⁴⁰

Hasonló problémáról írt jelentést⁴¹ Mészely őrnagy a Tisza-völgyi Tábori Parancsnokságból: „...alig van 30-40 vadász fegyverekkel ellátva; egy részről meg vallom nem nagy baj a fegyver hiány; miután az itteni nép hangulatyába bizalmat soha nem helyezhetünk, kik nagyobb része a határon túl is atyafisági viszonyban vannak.” Mészely szerint a megoldás az egész alakulat átszervezése lenne, „mert különben első beütés alkalmával szét fognak szaladni”.

A máramarosi lakosság és a magyar csapatvezetés közötti viszony az orosz betörések hatására kezdtek elmérgesedni. Egy Toronya vidékét ért, magyar áldozatokat is követelt ellenséges betörés után a következőket írta Mózer tábori főbiztos: „tisztelet fő szolgabíró úr gondos legyen Szinevér Polyánára és Szinevérré⁴².”

A fenti levél megírásától számítva kb. egy hét telt el, s a levéltár iratai között arról olvashatunk, hogy „Az 1849^{ik} év Marczius 30^{án} Máramaros megyei helységbe tartott rögtön ítélő katonai bíróság 3 szinevéri lakos a rögtön ítélő hadi törvényszék 2^{ik} törvénycikkelyek 2^{ik} szakasza értelmében golyóval végeztessenek ki.”⁴³

A halálra ítélt nevei és bűnei a következők voltak:

- Bocsárszki Iván: „tanúvallomása alapján az ellenséget a magyar katonaság érkezetéről értesítette”
- Bugena Petro: „nem csak hogy összejátszott az ellenséggel, de Szinyevér Polyána pecsét nyomóját az ellenségnek átküldette”
- Hoffmann Jankes: „első volt azon hír hozatalában, hogy Köves Ligeth felől magyar katonaság érkezik”

A rögtönítélő bíróság nem ismerte el enyhítő körülménynek azt a tényt, hogy az elítéltek „önvallomást is tettek”.

³⁷ BENDÁSZ, 1997, 30–31. o.

³⁸ BENDÁSZ, 1997, 44. o.

³⁹ 1000. fond 1. opisz 4. jegy. hr., 17. o. (Várady őrnagy, Máramarossziget, 1849. ápr. 7.)

⁴⁰ 1000. fond 1. opisz 2. jegy. hr., 24. o. (Mandits százados, Kövesliget, 1849. ápr. 3.)

⁴¹ 1000. fond 1. opisz 12. jegy. hr., 1. o. (Mészely őrnagy, Kőrösmező, 1849. máj. 31.)

⁴² 1000. fond 1. opisz 2. jegy. hr., 10. o. (Mózer tábori főbiztos, Bogdány, 1849. márc. 22.)

⁴³ 1000. fond 1. opisz 10. jegy. hr., 2–10. o. (Mandits százados, 1849. márc. 30.)

A bíróság ezen szigorú eljárás módját a *Közlöny* című magyar kormánylap is előírta: „A ki az ellenségnek seregeinek állásáról hírt viszen, vagy mond, az halál fia.”⁴⁴

A rögtönítélő bíróság által alkalmazott nagy mértékű szigorhoz hasonlót alkalmazott Bangya őrnagy, amikor Hidegpatak lakosságát büntette meg: „*Hidegpatakot megszállottam, a helység felső részét porig égettem, az ellenszegülő lakosokat, kik fegyverrel álltak ellen szétkergettem. A legénységnek egy órai rablást engedtem.*”⁴⁵

Bangya ezután így folytatta a Zuricsnak tett jelentését: „*A helység alsó része ugy Pilipecz helyége is fehér lobogókkal jövéen előmbe, a népet – mint mely jó szellemű szívesen fogadtam, papjaik által felvilágosítottam.*”

Az előző dokumentumok elemzése során kiderült, hogy a magyar határőrök Máramaros és az ott élő helyi népek pacifikálásához, ha kellett, erőszakot is alkalmaztak.

A magyaroknak azonban 1849 nyarára sem sikerült az egész Máramarost a maguk oldalára állítani. Ezt bizonyítja Bangya őrnagy június 11-ei jelentése⁴⁶, amelyet egy esetleges galíciai betörés kapcsán fogalmazott meg: „*A Marmarosi Werchivinaí parasztok betöréskor marháikat nem honnunkba, hanem Gács országba szándékoznak hajtanni, jó lenne ha á legnagyobb figyelmét vetné ezen ellenséges hajlamu népre, nehogy az á muszkának ellenünk szolgálatokat tehessen.*” Ez a néhány sor a helyiek nyelvén azt jelentette, hogy egy esetleges orosz-magyar csatározással járó galíciai támadás során az itt élők élete és vagyona, azaz marhája, nem lenne biztonságban. Ennélfogva mindkettőt menekíteni kell oda, ahol számukra a leoptimalisabbak az életviszonyok – Galíciába. És hogy miért nem támogatta a verhovinai nép a magyarokat? Íme a válasz: „*Hogy a Marmarosi Werchovinaí nép illy ellenszennel viseltetik erántunk ezt leginkább a tisztviselők roszlelkűsége és zsarolása okozta...*” – válaszolta meg a kérdést Bangya.

A verhovinaiak ellenséges tevékenységéről olvashatunk a Máramarosi Központi Választmányának a 19. hadosztály parancsnokához intézett utasításában is: „*mikép á Verchovinaí nép á gács országbol é megyébe 's a körüli határszélekre vezető utakon az ellenségnek dolgozik, - á Verchovinaí Szolga birák közbe jöttével vizsgálodják, 's á szükséghez képest katonai erőt is használjon föl.*”⁴⁷

Az idézet utolsó sorának tartalma jól jellemzi az akkori máramarosi problémákat: szükség esetén a magyar hadvezetés nem volt rest bevetni katonai osztagait.

⁴⁴ 1000.fond 1. opisz 21. jegy. hr., 1-2. o. (*Közlöny magyar kormánylap*, 11. szám, 1849. jan. 26.)

⁴⁵ 1000. fond 1. opisz 11. jegy. hr., 1. o. (Bangya őrnagy, Volóc, 1849. ápr. 2.)

⁴⁶ 1000. fond 1. opisz 7. jegy. hr., 67. o. (Bangya őrnagy, Hársfalva, 1849. jún. 11)

⁴⁷ 1000. fond 1. opisz 7. jegy. hr., 74. o. (Máramaros Megye Központi Választmánya, Máramarossziget, 1849. jún. 17.)

IRODALOM

- Adatok a Kazinczy-hadosztály történetéhez (1941). Hadtörténelmi Közlemények, Budapest, 246–261. o.
- Barta, I. (1955): Kossuth összes munkái. XV. k. Kossuth kormányelnöki iratai. Budapest.
- Beksics, G. (1883): Kemény Zsigmond. A forradalom s a kiegyezés. 2. javított bővített kiadás. Budapest.
- Bendász, I. (1997): Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye. KMKSZ, Ungvár.
- Bona, G. (1987): Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- Bona, G. (1998): A szabadságharc fegyveres ereje. – Hadtörténelmi Közlemények 111/1, Budapest.
- Csatáry, Gy. (1999): Szabadságharc a végeken Anno 1848–1849. Clio, Ungvár.
- Elek, I. (1954): A szabadságharc csatái 1848–1849. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest.
- Fakász, M.–Fakász, J. (2002): Északkelet-Magyarország a szabadságharc viharában. Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, Munkács.
- Gyalóky, J. (1931): Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása (1849 januárius 31–március 28.). Budapest.
- Hermann, R. (1998): A kormánybiztosi rendszer 1848-49-ben. – Hadtörténelmi Közlemények 111/1, Budapest.
- Hunfalvy, P. (1986): Napló 1848-1849. (S. a. r.: Urbán Aladár). Budapest.
- Kedves, Gy. (1992): A szabadságharc hadserege. I. A lovasság. Sygnatura, Budapest.
- Korányi, V. (1861): A zsidói fegyverletétel. Honvédek naplójegyzetei. 2. kiadás. Pest.
- Kovács, L. (1883): A békepárt a magyar forradalomban. Válaszul Irányi Dániel röpiratára. Budapest.
- Lehoczky, T. (1899): Beregmegye és a munkácsi vár 1848-49-ben. Kroó Hugó kiadása, Munkács.
- Ormos, M. – Majoros, I.: Európa a nemzetközi küzdötéren. 1814-1945. Osiris, Bp., 1998.
- Pásztor, E. (1979): A tizenötödik aradi vértanú. Budapest.